

260). Özellikle kendisinin gönderilmiş olması ahaliyi daha da öfkelenmiştir bu-lunuyordu. Ayrıca Yanya valiliği sırasında çok sayıda Arnavut hakkında idam kararı vermiş olması da henüz unutulmamıştı. Kongre esnasında Türkler'e ihanet ettiği ve Arnavut topraklarının terkine katkıda bulunduğuna dair çıkarılan söylentiler de yaygınlık kazanmıştı. Mehmed Ali Paşa'nın ölüm haberi yabancı gazetelerde de akis bulmuş, onun için olumlu şeyler yazılmıştır. *Times* muhabiri vatanına sadakatle hizmet ettiğini, namuslu, saygın ve alçak gönüllü olduğunu bildirir. *Daily News* muhabirine göre de edebiyat ve felsefe ile ilgilenmiştir, ana dilinde şiirleri vardır (Risse, s. 479). Mehmed Ali Paşa'nın intisap ettiği yeni vatanının hizmetinde hayatını feda eden son büyük devşirmelerden biri (Reiswitz, III, 620) olarak takdim edilmesi yanlış olmayacaktır.

Mehmed Ali Paşa'nın Dağıstanlı ve Şeyh Şamil soyundan (Sayar, s. 38) Hâfız Mehmed Paşa'nın kızı olan hanımından dört kızı olmuş, ailesi günümüze kadar ulaşmıştır (*Sicill-i Osmânî*, II, 99-100). İsmâil Fâzıl Paşa ile evlenen kızı Zekiye Hanım'dan doğan çocuklarından biri Millî Mücadele'nin önde gelen isimlerinden Ali Fuat Cebesoy'dur. Hayriye Hanım, Hareket Ordusu kumandanı olarak İstanbul'a gelen Hüseyin Hüsnü Paşa ile evlenmiştir. Bunların oğullarından Tahsin Bey, Mehmet Ali Aybar'ın babasıdır. Leylâ Hanım, Hasan Enver Paşa ile evlenmiştir (Parmaksızoğlu, I/1 [1984], s. 8). Bunların kızlarından Ayşe Celile Hanım, Nazım Hikmet'in annesidir. Advîye Hanım, Tophane Nâzırı Zeki Paşa'nın yaveri Binbaşı Tefvik Bey ile evlenmiştir. Mehmed Ali Paşa'nın mal varlığı yoktur, ölümünden sonra ailesine maaş bağlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

"Mehemed-Ali-Pascha", *Unsere Zeit, Deutsche Revue der Gegenwart, Neue Folge, 13 Jahrgang, 2. Hälfte*, Leipzig 1877, s. 626-629; *Sicill-i Osmânî*, II, 99-100; Mehmed Esad, *Mir'ât-ı Mekteb-i Harbiyye*, İstanbul 1310, s. 246; *Mir'ât-ı Hakikat* (Miroğlu), tür.yer.; Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatım'ın Cild-i Sanisi* (haz. Nuri Akbayar – Yücel Demirel), İstanbul 1996, s. 284-285, 286, 302, 305; *Denkwürdigkeiten des Fürsten Chlodwig zu Hohenlohe-Schillingsfürst* (ed. Friedrich Curtius), Stuttgart-Leipzig 1907, II, 234, 236, 251; J. Risse, "Mehemed Ali Pascha", *Historische Kommission für die Provinz Sachsen und für Anhalt. Mitteilungsberichte des Vereins der Freunde der Geschichte der Provinz Sachsen und für Anhalt. Band: Lebensbilder des 18. und 19. Jahrhunderts*, Magdeburg 1928, s. 469-480; B. F. von Bülow, *Denkwürdigkeiten*, Berlin 1931, IV, 449; Süleyman Külçe, *Osmanlı Tarihinde Arnavutluk*, İzmir 1944, s. 256-260; Halil Sedes, *1875-1878 Osmanlı Ordusu Savaş-*

ları: 1875-1876 Bosna-Hersek ve Bulgaristan İhtilalleri ve Siyasî Olaylar, İstanbul 1946, II, 180-189; Theodor Heuss, *Schattenbeschöpfung. Randfiguren der Geschichte*, Stuttgart 1947, s. 246-259; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 312 vd.; J. Albrecht von Reiswitz, "Detroit, Ludwig Carl Friedrich (Mehemed Ali Pascha) Osmanischer Feldmarschal", *Neue Deutsche Biographie*, Berlin 1957, III, 620; Mahmut Çetin, *Boğaz'daki Aşiret*, İstanbul 1997, s. 65 vd.; Ahmed Güner Sayar, *Bir İktisatçının Entellektüel Portresi: Sabri F. Ülgener*, İstanbul 1998, s. 37-40; Osman Selim Kocahanoğlu, *Ali Fuat Cebesoy'un Arşivinden Askeri ve Siyasî Belgeler*, İstanbul 2005, s. 7-16; İsmet Parmaksızoğlu, "Mehmet Ali Paşa", *TT, I/1* (1984), s. 8; a.m.f., "Mehmet Ali Paşa", *TA, XXIII*, 399-400; Hasip Saygılı, "Berlin Kongresi'nden Yakova'da Katline Kadar Müşir Mehmet Ali Paşa (Haziran-Eylül 1878)", *Karadeniz Araştırmaları*, XII/46, Ankara 2015, s. 137-152.

KEMAL BEYDİLLİ

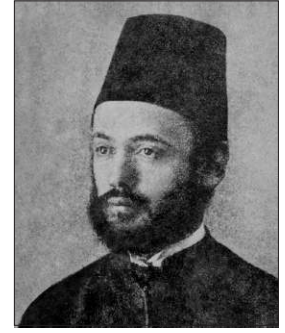
MEHMET CELÂL

(1867-1912)

Ara nesle mensup
şair, hikâyeci ve romancı.

Jandarma Dairesi reisi Ferik İsmâil Hakkı Paşa'nın oğludur. Babasının memuriyetleri dolayısıyla çocukluk yılları Şam, Beyrut, Sofya, Erzincan, Erzurum, Antalya, Halep ve Adana'da geçtiği için düzenli bir öğrenim göremedi. Genç sayılabilecek bir yaşta Jandarma Dairesi Tahrirat Kalemî'nde kâtip olarak çalışmaya başladı, daha sonra burada mümeyyizliğe kadar yükseldi. Bir ara Şemsülmaârif Mektebi ile bazı özel okullarda kitâbet ve Türkçe dersleri verdi. Gençlik yıllarında Büyüka-da'da komşuları Köçeoğlu Kirkor'un kızı Anna'ya âşık olan, daha sonra birkaç evlilik yaptığı halde Anna'yı hayatının sonuna kadar unutamayan Mehmed Celâl'in bu aşkı sadece ruh dünyasını altüst etmekle kalmadı, eserlerinin istikametini de belirledi. Eserlerinin çoğunda sevdiğinin yaşadığı Büyüka-da'yı konu edindi, bu münasebetle de edebiyat çevrelerinde "Ada şairi" lakabıyla anıldı. İkinci karısının doğum sırasında ölümü üzerine hayatı büsbütün perişan oldu, giderek derbeder bir hayata sürüklendi. Müptelâ olduğu içki yüzünden bir süre Fransız Hastahanesi'nde tedavi gördü, ancak çıktıktan sonra da durum pek değişmedi ve genç yaşta öldü (25 Ocak 1912). Mezarı ailesinin intisap etmiş olduğu Yenikapı Mevlevihânesi Kabristanı'ndadır.

Küçük yaşta dolaştığı Anadolu vilâyetlerinde halk kültürü ve edebiyatıyla tanışan Mehmed Celâl'in daha çok Muallim Nâci'nin etkisi altında yazdığı ilk şiir denemeleri

Mehmed
Celâl

kendi yönettiği *Tercümân-ı Hakikat*'in "Edebiyat" sütununda yayımlanmış, daha sonraki yıllarda *Maârif, Hazîne-i Fünûn, Ma'lûmât, Mekteb, Mürüvvet, Resimli Gazete, Musavver Fen ve Edeb, İrtikâ* ve *Terakkî* gibi yayın organlarında pek çok şiirle birlikte mensur şiirleri, hikâye, makale, musâhabe ve roman tefrikaları neşredilmiştir. Şiirlerinin çokluğu ve bunları irticâlen söylemesi dolayısıyla "şâir-i zî-irticâl" diye anılır. Yaşadığı olaylar sebebiyle romantik ve santimental bir mizaca sahip olmuştur. Eserlerinde şahsî hayatı yanında yoğun biçimde İstanbul'un semtleri ve tabii güzellikleriyle birlikte Osmanlı tarihini, devrin padişahı II. Abdülhamid'i övmesi ve 1897 Türk-Yunan Muharebesi'ni ele alması dikkati çeker. Gazete ve dergi sayfalarında kalan yazıları dışında hikâye, roman, şiir, mensur şiir ve musâhabe tarzında irili ufaklı altmıştan fazla eseri vardır. Mehmed Celâl bu yazdıklarıyla Hüseyin Cahit Yalçın, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Yahya Kemal Beyatlı gibi genç yazarları etkilemiş, onların edebiyatla ilgilenmelerinde rol oynamıştır.

Başlıca Eserleri. Şiir: *Ada'da Söylediklerim* (İstanbul 1886), *Zâde-i Şâir* (1894), *Âsâr-ı Celâl* (1894), *Sürûd* (1895), *Şevketlü Padîşahımız Gazi Büyük Abdülhamid Hân-ı Sâni Hazretleri* (İstanbul 1900). **Hikâye:** *Vicdan Azapları* (1891), *Hâlâ Seviyor* (1891), *Oyun* (1892), *Mev'id-i Mülâkat* (1893), *Ak Saçlar* (1895), *Solgun Yâdigârlar* (1899), *Sefid-ser* (1899), *İskambil* (1899), *İsmete Taarruz* (1900), *Piyano* (1900), *Zindan Kapısında* (1906). **Roman:** *Venus* (1886), *Cemile* (1886), *Orora* (1887), *Margerit* (1892), *Elvâh-ı Sevâd* (1892), *Küçük Gelin* (1893), *Zehra* (1894), *Bir Kadının Hayatı* (1894), *Müzeyyen* (1898), *Dâmen-âlûde* (1899), *Leman* (İstanbul, ts.), *İsyân* (İstanbul, ts.), *Kuşdili'nde* (İstanbul, ts.). **Mensur şiir:** *İstiğrak* (1886), *Elvâh-ı Ma'sumâne* (1893), *Elvâh-ı Şâirâne* (1895). **Diğer Eserleri:** *Güfte İntihâbı* (1894), *Osmanlı Edebiyatı Numûneleri* (1894), *Roman*

Mütâlaası (1895), *Sevda Lugatı* (1912; haz. Nuriye Tunçaydın – İlkur Özmert, İstanbul 1986; *Osmanlı'dan Aşk Sözlüğü*, haz. Nihat Yalçın, İstanbul 2014).

BİBLİYOGRAFYA :

Fâik Reşad, "Celâl Bey", *1328 Mâlî Senesine Mahsus Musavver Nevsâl-i Osmânî*, İstanbul 1328-30, s. 289-290; *Osmanlı Müellifleri*, II, 133-134; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 212-218; M. Fatih Andi, *Ara Nesil Şairi Mehmed Celâl: Hayatı, Görüşleri, Şiirleri*, İstanbul 1995; Yılmaz Daşcıoğlu, *Mehmed Celâl'in Romanları ve Popüler Edebiyatı Geleneği* (yüksek lisans tezi, 1995), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Himmet Uç, "Mehmed Celâl'in Tenkitleri", *TK*, sy. 334 (1991), s. 92-99.

M. FATİH ANDI

MEHMED EMİN EFENDİ, Oflu

(1815-1902)

Fâtih dersiâmlarından,
vâiz ve zâhid.

Trabzon'un Of ilçesine bağlı Ballica (Mapsino) köyünde doğdu. Bazı internet sitelerinde Hayrat ilçesinde doğduğu da belirtilmektedir. Kaynaklarda hayatına dair yeterli bilgi yoktur. Risâlelerinin girişinde kendisinin ve eserlerini yayımlayanların verdiği bilgiye göre babasının adı Hasan, dedesinin adı Muhammed'dir. İlk öğrenimini Of yöresinde gördükten sonra 1838'de İstanbul'a gidip Fâtih'te Hırka-i Şerif Camii'nin çevresinde ikamet etti. Geçimini hayvancılıkla sağlıyordu. Bundan dolayı Sütçü / Yoğurtçu Mehmed Efendi diye tanınmıştır. "Kırkların yedincisi" olarak nitelenen Saçlı Ahmed Efendi'nin dinî sohbetlerine ve derslerine katıldı. Toyranlı Mehmed Efendi'den İslâmî ilimleri tahsil etti ve 1854 yılında icâzet aldı.

Fatih Tabhâne Medresesi'nde bir odasının bulunduğu kaydedilen Mehmed Emin Efendi, Fâtih Camii'nin yanı sıra diğer yerlerde altmış yıl boyunca etkileyici vaazlar verdi. Önceleri Nakşî şeyhlerinden Ahmed Baba'dan tasavvuf dersi alıp tarikata intisap etmesine rağmen daha sonra, dinî çizgiden uzaklaşıp menfaat aracı haline geldiğini ve Müslümanlığı dış görünüşe indirgediğini söylediği bu yolu terk edip gerçek anlamda bir zühd yoluna girdi, vaazlarında da ilâhî emirlere uymayan tarikat erbabını şiddetle eleştirdi ve aşırı bir tutumla onları zındıklıkla itham etti. Halk üzerindeki etkisi sebebiyle çevresinde kendilerine özgü şiirler kuşamları, hayat tarzları ve dinî anlayışları bulunan ve "Fâtih sofuları" diye anılan bir cemaat oluştu. Bunlar devletten görev kabul etmez, na-

mazlarda ta'dil-i erkâna son derece riayet eder ve kendi gruplarından olmayan kimselere kız vermezlerdi (Hüseyin Vassâf, V, 286-287). Mehmed Emin Efendi tasavvuf ve tarikatlardaki bozulmaya dikkat çektiği gibi toplumda yaygın hale gelen sigara ve nargile türünden keyif verici maddeler konusunda yazdığı bir risâlede sigara içmenin haram olduğuna hükmettiğinden kitabı yasaklandı ve iki yıl sürgün cezasına çarptırıldı. Diğer bir risâlesinde Batılılaşma ve islahat hareketlerine karşı tavır aldı. XIX. yüzyılda Kadızâdeliler'in görüşlerini temsil eden bir âlim olarak da değerlendirilen Mehmed Emin Efendi vefatında Fâtih Camii haziresinde defnedildi. Kabri, Fâtih Sultan Mehmed'in türbesinin karşı tarafında yer alıp mezar taşı halen mevcuttur.

Eserleri. Mehmed Emin Efendi irili ufaklı yirminin üzerinde risâle kaleme almıştır. Bunlardan bazıları Arapça, büyük bir kısmı Türkçe'dir. Bilinen eserleri şunlardır: **1.** *el-Mecâlisü'l-irşâdiyye* (İstanbul 1293). Müellifin Arapça yazdığı en hacimli kitabıdır. Mukaddimede eserini *Şaîhu'l-Buhârî, eş-Şifâ'* şerhleri, *eş-Tarîkatü'l-Muhammediyye, el-Fıkhü'l-ekber, Mültekâ, Halebî-i Şağîr, İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn, Envârü't-tenzîl, Rûhu'l-beyân ve Mecâlis-i Rûmiyye* gibi kaynaklardan yararlanılarak hazırlandığı belirtilmektedir. Eser *Mecâlis-i İrşâdiyye* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (I-II, İstanbul 1980). **2.** *İrşad Risâlesi* (İstanbul 1304). **3.** *Âhiret Hediyesi Risâlesi* (İstanbul 1305). **4.** *Necâtü'l-mü'minin* (İstanbul 1308). Osmanlı devrinin son zamanlarında ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında şöhret kazanan bu ilmihal kitabının namaza dair bölümü *Halebî-i Şağîr* ve şerhinden, oruca ve zekâta dair bölümleri *Mültekâ'dan* derlenmiştir. Alaattin Sağlam kitabı müellifin diğer risâleleriyle birlikte *Müminlerin Kurtuluşu* adıyla (İstanbul 1972), M. Rahmi ise sadeleştirerek (İstanbul 1975) yayımlamıştır. **5.** *Nesâyih-i İhvan ve Selâmet-i İnsan Risâlesi* (İstanbul 1308). Eserde Hz. Peygamber'in ahlâkı anlatılmaktadır. **6.** *Mürşidü'l-ihvân fi hakki'd-duhân Risâlesi* (İstanbul 1309). Eserin müellifin *Nuḥbetü'l-ihvân fi hakki'd-duhân* adıyla yazdığı, Arapça aslı mevcut değildir. Bizzat kendisinin Türkçe'ye çevirdiği eser onun ve yayımcısının takibata uğramasına yol açmıştır. Hüseyin Elmali tarafından bugünkü Türkçe'ye aktarılan ve henüz basılmayan risâle hakkında Ali Birinci, "XIX. Asırda Bir Kadızade, Oflu Hoca Mehmet Emin Efendi

Oflu
Mehmed
Emin
Efendi'nin
Fâtih Camii
haziresindeki
mezar taşı -
Fatih /
İstanbul

ve Yasaklanan Duhan Reddiyesi" adıyla bir değerlendirme yazısı kaleme almıştır (*Tarih Yolunda*, s. 258-267). **7.** *Şifâü'l-mü'minin Risâlesi* (İstanbul 1318). Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ'* adlı eserinin özet çevirisidir. **8.** *Mârifet ve Selâmet Risâlesi* (İstanbul 1318). İman, esmâ-i hüsnâ, ilâhî sıfatlar gibi konuları ihtiva eden risâlenin sonunda müellif on üç Türkçe risâle yazdığını belirtmektedir. **9.** *Tercüme-i Ta'dil-i Erkân* (İstanbul 1319). İmam Birgivi'ye ait *Mu'addilü's-salât* adlı risâlenin özet halinde tercümesidir. **10.** *Hıfz-ı İman Risâlesi* (İstanbul 1319). Eserde Ehl-i sünnet mezhebinin esasları ve imandan çıkmaya yol açan küfür lafızları ele alınmaktadır. **11.** *Siddiklar ve Nasihat Risâlesi* (İstanbul 1321). Bu risâlede, "Sadıklarla beraber olunuz" meâlindeki âyetin (et-Tevbe 9/119) tefsiri yapılmakta ve siddikların alâmetleri üzerinde durulmaktadır. **12.** *Risâle İrşâdiyye fi beyânî'l-fâbü'r ve'l-fabrûka ve't-tiligrâf*. Rudolph Peters tarafından İngilizce'ye çevrilen ("Religious Attitudes Towards Modernisation in the Ottoman Empire", *WI*, XXVI [1986], s. 76-105) Arapça risâlede müellif vapur, tren ve telgraf gibi yeni teknolojik ürünlerin ve fabrikaların kullanılmasına karşı çıkmaktadır (krş. Birinci, *Tarih Yolunda*, s. 267). Mehmed Emin Efendi'nin bunların dışında erkek ve kadınların birbirinden sakinmesini konu edinen *Hıfziyye Risâlesi* ile *İddet Risâlesi, Mağfîret ve Vasıyyet Risâlesi, Cihâd Risâlesi* gibi eserleri de vardır (*Necâtü'l-mü'minin*, Giriş, s. 3).

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Emin Ofi, *Necâtü'l-mü'minin*, İstanbul 1308, Giriş, s. 3-4; Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* (haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz), İstanbul 2006, V, 285-287; Ali Birinci, *Tarih Yolunda: Yakın Mazinin Siyasî ve Fikrî Ahrvâli*, İstanbul 2001, s. 258-267; a.mlf., "Her Devirde Yasaklanan Bir Risâle", *Dergâh*, II/14, İstanbul 1991, s. 16-17; Özege, *Katalog*, II, 553; III, 1299.

HÜSEYİN ELMALI